

LES GERMANDATS DE SOCORS MUTUS A LA BAIXA SEGARRA - (1870-1960)

per Albert Palà i Moncusí

1. INTRODUCCIÓ

La Baixa Segarra és una zona amb una tradició associativa més que notable: la llunyania de centres de població que podrien haver servit de pol d'atracció i l'empenta dels seus habitants han permès que es desenvolupessin múltiples agrupacions de tot tipus.

El nostre objectiu és precisament estudiar les associacions mutuels que s'han format a la Baixa Segarra durant l'edat contemporània que han tingut per objectiu principal la protecció dels seus associats en cas de malaltia. Tot i que aquestes mútues han estat molt oblidades per la historiografia, les mutualitats han tingut un paper essencial en la història contemporània de la Baixa Segarra. En una societat rural i agrària, la mutualitat sorgia de la necessitat dels propis treballadors -majoritàriament pagesos- de procurar-se formes de cobertura social en moments en què l'estat del benestar era inexistent. De fet, la pròpia experiència de molts mutualistes com a malalts els havia ensenyat les dificultats de sobreviure si emmalaltien i és per això que, des de l'àmbit privat i sense ànim de lucre, s'iniciaren les mutualitats. El seu objectiu principal era protegir els seus associats procurant-los una paga o una substitució en el treball per poder sobreviure en cas de malaltia. Algunes societats afegien diversos serveis complementaris als malalts com la vetlla o l'assegurança de vida.

És per això que no es pot entendre la vida a pagès sense la presència d'uns organismes que, o bé mitjançant la solidaritat entre els seus membres a l'hora de cobrir les baixes laborals entre pagesos, o bé mitjançant una paga als malalts, permetien una existència menys angoixant per als seus membres que, en cas de malaltia, podien confiar en una paga -limitada però suficient per a la subsistència- que els proporcionava la germandat.

Bona prova de la popularitat d'aquestes associacions és el fet que van multiplicar-se a Santa Coloma i a molts poblets de la Baixa Segarra durant la segona meitat del s.XIX i les primeres dècades del s.XX. En aquest sentit, és prou significatiu que puguem trobar mútues amb un funcionament autònom a Santa Perpètua, Les Roques, La Pobla de Carivenys, Aguiló, Les Piles, Guialmons i Conesa. De fet, tots

aquests poblets tenien la seva mútua -o, en el cas de Les Roques, Aguiló i La Pobla de Carivenys, una mútua comuna- amb un funcionament propi i autònom. De la mateixa manera, prova de la seva salut és el nombre de socis que enquadraren que, pel que fa a les mútues amb seu a Santa Coloma, arribà a superar en alguns casos els quatre-cents en un municipi que oscil·lava entre els 2.000 i 3.000 habitants durant tota l'etapa que estudiem.¹

De totes maneres, després de gaudir d'una enorme popularitat, molt especialment durant els primers anys de segle XX, el seu ocàs s'ha de situar entre els anys 40 i 60 en els quals, posteriorment a les convulsions socials provocades per la guerra i la immediata postguerra -que implicaren greus dificultats per l'associacionisme mutualista- es visqué un procés d'integració econòmica i territorial -amb una importantíssima millora de comunicacions- i de creixement de l'estat del benestar que implicaren un increment d'influència de pols d'atracció externs -amb l'arribada de mutualitats forànies- i una pèrdua de funcionalitat social de la mútua que, amb un cert increment de cobertura social per part de l'estat, perdia bona part de la seva raó de ser.

El funcionament general de moltes d'aquestes mútues estava fonamentat en reglaments que s'aprovaven en el moment de la seva fundació i que, avui en dia, són les fonts més importants que tenim per reconstruir la seva història. Aquests reglaments, a més de dir com s'havien d'elegir els òrgans de govern d'aquestes societats, decretaven la quota que havien de pagar els socis, la paga que rebien quan emmalaltien i els formalismes legals necessaris per poder cobrar en cas de malaltia.

Una altra característica força comuna de les mútues és el fet que moltes es posaven sota l'advocació d'un patró que havia de protegir els associats. Moltes germandats, doncs, estaven estretament lligades a l'església i recollien en els seus reglaments la devoció cap al seu sant protector i la necessitat de dir missa pels socis difunts i en honor al seu patró almenys una vegada l'any. De la mateixa manera, algunes societats confiaven la vetlla a les monges carmelites. Tot i així, hi havia algunes mútues deslligades de la institució eclesiàstica que tenien com a únic

---

1. El màxim nombre de socis que he pogut detectar el trobem a la societat de socors mutus dels Sants Abdó i Sené, que arribà a tenir més de 480 socis l'any 1874 (ACBS. Fons Joan Balsells Prats). També destacables pel número de socis que enquadraven són les mútues *La Fraternidad* i *La Protectora de los Enfermos*, la primera de les quals tenia 429 socis l'any 1943 (AHT. Fons Govern Civil. Expedients d'associacions) i la segona 438 socis l'any 1925 i 434 l'any 1934 (AHT. Fons Govern Civil. Expedients d'associacions). Per més detalls sobre el número de socis de les societats de socors mutus colomines, veure l'annex.

objectiu la protecció dels seus socis, fet que ens indica la necessitat d'una mutualitat associativa que anava més enllà de la influència de l'església. De fet, tot i que les mutualitats vinculades a l'església eren les més antigues, a principis del segle XX les mutualitats adquiriren una popularitat que permeté la seva extensió més enllà dels cercles religiosos.

Per tal d'analitzar detalladament aquestes societats estructurarem l'article en tres parts fonamentals: una primera bàsicament descriptiva, en la qual realitzarem un inventari de les societats de socors mutus de la Baixa Segarra assenyalant -en els casos que sigui possible- l'any de la seva fundació, la composició de la primera junta directiva, el nombre de socis que enquadraven, les modificacions de reglaments que es van anar produint i el seu final. En aquest sentit cal destacar, en general, la dificultat de situar exactament la data de dissolució de moltes mutualitats atès que, si bé de l'acta fundacional i del primer reglament de moltes associacions en tenim notícies diverses, moltes vegades no hi havia cap document que certifiqués el final d'aquestes mútues i, si n'hi havia, gaudia d'una difusió molt menor que el reglament de constitució.

En una segona part realitzarem un estudi de la naturalesa i del funcionament de les mútues, que anirà des de la naturalesa del reglament fins a l'estudi dels càrrecs -amb especial èmfasi a l'infermer, un dels càrrecs més peculiars i importants- passant per una anàlisi de la discriminació de la dona.

Per últim, analitzarem diacrònicament l'associacionisme mutualista assenyalant les seves dues fases principals -1870-1939 i 1940-1960- i explicant les característiques i l'evolució general del mutualisme en cada fase.

Tot i que es conserven força documents referents a aquestes societats -comparativament amb altres temes- la informació que tenim dista molt de ser completa. En efecte, si bé la llei d'associacions de 1887 obligava a tota associació a registrar-se al govern civil per tal de ser autoritzada, la manca de zel de molts funcionaris en conservar la documentació ha fet que la informació que ens hagi arribat per la via dels arxius oficials hagi estat més aviat escassa.

A més a més, aquestes societats, com que eren entitats privades, no conservaren la documentació quan es van dissoldre i, d'aquesta manera, només hem pogut accedir a consultar alguns dels seus reglaments i estats de comptes a partir de la informació que conservaren els seus socis i que queda molt ben reflectida al fons Joan Balcells de l'Associació Cultural Baixa Segarra (ACBS) de Santa Coloma de Queralt.

Així, hem de deixar constància de la fragmentarietat de les fonts de què disposem: alguns reglaments i estats de comptes dipositats a l'Arxiu Històric de Tarragona (AHT), documents mutuels del fons Joan Balcells de l'ACBS i alguns reglaments trobats en altres arxius particulars. Així, la informació disponible no és, ni molt menys, exhaustiva i permet només conèixer molt per sobre el funcionament d'aquestes societats. Per aquest motiu també cal aclarir que poden sorgir més documents referents a aquest tema en arxius particulars i que, per tant, no pretenem donar-lo per tancat, sinó obrir-lo i proporcionar elements de judici per valorar la seva importància històrica.

2. INVENTARI DE SOCIETATS ²

2.1. Societat de socors mutus dels Sants Abdó i Senén

Societat de socors mutus que es presenta com a continuadora de la confraria dels sants Abdó i Senén, fundada l'any 1604. Com a mútua tenim notícies del seu funcionament des de 1877. Precisament aquell any era president Josep Valls i secretari Josep Esplugas i tenia més de 480 socis, fet que ens fa pensar que era una de les societats amb més arrelament a Santa Coloma. A més a més, permetia l'entrada de les dones com a sòcies, fet que la popularitzà encara més (el 50 per cent dels associats eren dones).

Els estatuts de la societat es modificaren el 2 de juny de 1911 i el 21 de maig de 1925, any en el qual s'afegí com a principal novetat un grup de vetlla voluntari. En aquesta data, els seus caps eren Wenceslau Corbella, Ramon Federico i Antoni Torrents. Tenia la seva seu a l'hospital, carrer Santa Caterina 7 o 5. Es dissolgué a finals de l'any 1958.

2.2. Societat de socors mutus "La Protectora de los Enfermos"

Societat de socors mutus creada l'any 1883. Els seus estatuts foren modificats els anys 1891 -essent president Josep Masó, vicepresident Ramon Albi, secretari primer Bartomeu Albareda i secretari segon Joan Ferrer- i 1906 -essent president

---

2. Elaboració pròpia a partir de: SOLÀ, P: *Itineraris per la sociabilitat meridional catalana. L'associacionisme i la cultura popular a la demarcació de Tarragona*. Tarragona: Diputació de Tarragona, 1998; PALAU RAFECAS, S.: *Aspectes històrics de Santa Coloma de Queralt i els seus rodals*. Santa Coloma de Queralt: Arxiu Galo, 1993; SEGURA I TRULLOLS, P.: "Germandat de malalts entre els veïns de Les Roques, La Pobla i Plans de Ferran (1916-1930)", a *Recull núm.2*, 1994; Arxiu de l'Associació Cultural Baixa Segarra, fons Joan Balcells Prats i Arxiu Històric de Tarragona, fons Govern Civil, expedients d'associacions.

REGLAMENTO

de la Sociedad de Socorros

Mútuos

DE LOS

SANTOS

Abdón y Senén.

STA. COLOMA DE QUERALT

Tip. GONZALO BROS. - Tárrega

REGLAMENTO

DE LA SOCIEDAD DE SOCORROS MÚTUOS

DE LOS

Stos. Abdón y Senén.

Josep Breu, vicepresident Antoni Mestres, secretari primer Lluís Prous i secretari segon Ramon Sanou. L'any 1900 tenia 63 associats i l'any 1934 en tenia 426. Després de la guerra fou novament legalitzada l'any 1940. La societat es dissolgué també a finals de 1958.

2.3. Societat de socors mutus “La Fraternidad”

Societat fundada el 17 de març de l'any 1912 -essent president Antoni Corbella, vicepresident Antoni Ciutat, secretari primer Antoni Gasol, vicesecretari August Trull, infermer major Manuel Ramon i dipositari Antoni Sureda- i reformada l'any 1925 reduint algunes discriminacions que patien les sòcies i afegint a la germandat un grup de vetlla voluntari. Precisament aquest any era president Joan Company, vicepresident Antoni Riba, secretari Ramon Federico, vicesecretari Jacint Martí, vocal primer Josep Miret, vocal segon Jaume Casajoanes, infermer major Ramon Moncusí i dipositari Lluís Miquel. L'any 1940 el president de la societat demanà permís per continuar la tasca de la germandat al nou governador civil de Tarragona, permís que fou concedit gràcies a la intercessió de la germana superiora de les Carmelites Descalces de Santa Coloma.

2.4. Societat de socors mutus del Centre Catòlic

Societat de socors mutus fundada el 12 de juliol de 1903 i vinculada estretament al Centre Catòlic des de la seva fundació. El primer president fou Antoni Esplugas i el primer secretari Eusebi Vallbona; el seu reglament fou reformat l'any 1908. Només admetia socis que prèviament ho fossin del Centre Catòlic. Es dissolgué l'any 1958.

2.5.- Germandat de socors mutus “La Favorita”

Germandat creada el 5 de març de 1892 per ajudar a cultivar les terres als associats malalts. El primer president fou Antoni Jordana, dipositari Francesc Bartolí i secretari Ramon Piqué. L'any 1900 el seu president era encara Antoni Jordana i tenia 68 germans. La seu social es trobava al carrer de les Carnisseries núm. #.

2.6.- Germandat de socors mutus de Sant Roc

Societat de socors mutus fundada el 2 de setembre de 1870. Els seus estatuts foren modificats l'any 1883. De 1870 a 1874 fou president Manuel Blàvia i censor Josep Esplugas. L'any 1874 era tresorer Josep Domingo i secretari Antoni Jordana i la societat va passar de tenir 204 socis el mes de gener a tenir-ne 243 el mes de desembre. L'any 1883 era president Bonaventura Tomàs i censor Josep Borràs Esteve. L'any 1900 era president Pere Piqué i tenia 80 germans.

14

REGLAMENTO

DE LA
HERMANDAD DE SOCORROS MÚTUOS
TITULADA

LA PROTECTORA DE LOS ENFERMOS

ESTABLECIDA

EN LA VILLA

DE

Santa Coloma de Queralt.

2.7. Germandat de Socors mutus “La Previsió Colomina”

Germandat que s'intentà fundar el 21 de maig del 1933 entre els socis de l'Associació Colomina. Només coneixem la convocatòria per a la formació de la germandat, però desconeixem si va arribar a formar-se, tot i que l'absència de documentació ens fa pensar que és poc probable que s'arribés a constituir i, en cas d'haver-se constituït, podem afirmar que la seva existència fou curta i raquítica.

2.8. Germandat de Santa Llúcia

Societat de socors mutus fundada l'onze de juliol de 1893 a Santa Coloma. El primer president fou Magí Solé i l'any de la seva fundació tenia 51 germans. El domicili era al carrer Major.

2.9. Associació de Socors Mutus

Fundada el 8 de març de 1909 tenia la seva seu a la fàbrica de J. Ferrer. Fou l'únic cas, a Santa Coloma, en què es constituí una mútua entre els integrants d'una mateixa professió. Seguí funcionant almenys fins l'any 1916.

2.10.- Germandat de Santa Llúcia

Societat de socors mutus fundada a Aguiló el 26 de març de 1916. Entre els membres de la primera junta podem trobar a Josep Farré, Marià Llopart, Francesc Llorens i Vicenç Llorens.

2.11. Germandat de socors mutus “La Providencia”

Societat formada a Santa Perpètua l'any 1903 sota la protecció de sant Antoni de Pàdua. El primer president fou Joan Sedó -rector de Santa Perpètua- i el primer secretari Magí Mateu. A diferència de totes les altres mutualitats -que només cobrien un subsidi econòmic o un subsidi en jornals-, incloïa un subsidi econòmic i un subsidi en jornals.

2.12. Germandat de Sant Sebastià

Constituïda el 20 d'abril de 1919 a Guialmons. El primer president fou Joan Vilanova Corbella i el primer secretari Jaume Serra Anglès. Els socors mutus eren estrictament en jornals, i servien només per conrear les terres dels socis malalts. La junta general es celebrava el dia de sant Sebastià, en el qual els socis tenien l'obligació de fer festa.

Reglamento

para el buen régimen y
gobierno de la Herman-
dad titulada

LA

Fraternidad

establecida en esta villa de Sta.
Coloma de Queralt el día diez y
siete de Marzo de mil nuevecien-
tos doce, y reformado en reunión
general el día veintidos de Marzo
de mil novecientos veinticinco.

Tip. Gonzalo Bros. - Farraga

2.13. Germandat de Santa Eugènia “La Pietat”

Societat de socors mutus fundada el 16 d'agost de 1909 a Les Piles; només sabem que continuava funcionant el 1922.

2.14. Germandat de socors mutus “La Victòria”

Societat de socors mutus fundada a Conesa. Sabem que funcionava l'any 1922.

2.15. Germandat de Biure (possiblement de Sant Sebastià)

Funcionava l'any 1922 a Biure i molt possiblement es dissolgué l'any 1943.

2.16.- Germandat de malalts de Les Roques, La Pobla i Plans de Ferran

Fundada l'any 1916 amb sant Joan Evangelista com a patró. El primer president fou Ramon Cortès, el primer secretari Pelegrí Segura Rovira, i el primer andador Jacint Bertran. Funcionà fins l'any 1930 amb quotes i des del 1930 fins al 1945 com a germandat de treball i vetlla.

3.- CARACTERÍSTIQUES GENERALS

El fet que els objectius d'aquestes societats fossin en molts casos idèntics ha comportat que el seu funcionament i les seves característiques essencials hagin estat comunes en molts casos. Si a això hi sumem que s'insereixen en un marc geogràfic molt ben delimitat i que, evidentment, les relacions entre molts dels seus membres eren estretíssimes i fecundes, podem caracteritzar aquestes societats a partir d'un patró comú.

3.1.- Funcionament general: reglaments, socis i cobertura

El primer requisit que havia de complir una mutualitat per ser reconeguda com a tal i funcionar legalment era redactar uns estatuts -un reglament- que fossin posteriorment aprovats pel Govern Civil. Això donava normes de funcionament clares, concises i estrictes a la pròpia mutualitat i garantia la seva legalitat. D'aquesta manera es normativitzava -de vegades fins a l'absurd- tot el funcionament de la germandat. Periòdicament, tot i així, les normes d'aquestes societats mutuels havien d'evolucionar i el reglament s'anava canviant per adaptar-se als nous temps.

Pel que fa al nombre de socis, algunes mutualitats enquadraven un nombre molt destacat d'associats -molt més gran que el de moltes de les societats polítiques colomines del s.XX. De fet, una bona mutualitat només era possible amb un arrelament social fort. En aquest sentit, es pot assegurar -amb les dades que tenim- que totes

LIBRERIA DE LA
HERMANDAD
DE LA
HERMANDAD

111

REGLAMENTO

de la Hermandad

del

Centro Católico de Obreros

de

SANTA COLOMA DE QUERALT

IGUALADA

ESTABLECIMIENTO TIPOGRÁFICO DE NICOLÁS PONCELL

Santa María, núm. 5

1912

les mútues colomines tenien un important nombre de socis -la mútua de menys associats que hem pogut documentar en tenia 51- i que les de les petites poblacions, tot i no igualar el nombre de socis que tenien les colomines, gaudien d'un arrelament social molt fort i enquadraven bona part de la població pagesa que veia en elles un instrument útil per protegir-se en cas de malaltia.

La cobertura d'aquestes societats era variable i depenia bàsicament de les quotes: hi havia societats que exigien unes quotes més grans i pagaven més als malalts i altres que exigien una paga mínima i garantien també una cobertura mínima. En molts casos, el subsidi diari que es donava al malalt era sensiblement inferior al que un soci pagava per mes. A més a més, el malalt havia de complir amb diversos requisits -generals a totes les societats- per tal de cobrar:

1. Portar més de tres mesos cotitzant a la germandat.
2. Tenir un informe favorable de l'infermer de la germandat o del metge de la població assegurant que patia la malaltia.
3. Donar coneixement immediat de la malaltia al secretari de la societat, que era l'encarregat de comunicar la incidència a l'infermer i al president.
4. Seguir al peu de la lletra les indicacions de la societat abstenint-se sempre de treballar i, si calia, deixant la porta de casa oberta durant el dia³ (sic) per tal de facilitar el control de la seva malaltia per part de la societat.

Per si això no fos prou, moltes societats establien un lapse de temps -que anava de tres dies a una setmana- perquè el malalt comencés a cobrar; si estava menys temps malalt que aquest curt període, no cobrava cap pensió. A més a més, la paga s'anava reduint a mesura que s'allargava la malaltia del soci; en aquest sentit, les pagues dels primers mesos eren més altes que les dels següents i aquestes, a la vegada, eren més altes que la d'invalidesa, que podien ser tres o quatre vegades inferiors a les primeres.

D'aquesta manera, tot i complir el seu objectiu de protegir els malalts, moltes mútues tenien uns mecanismes de control molt forts per evitar que es fingissin malalties i per no hipotecar el futur de la societat en cas de decretar-se invalideses permanents entre els associats.

---

3. *Reglamento para el buen régimen y gobierno de la Hermandad titulada La Fraternidad establecida en esta villa de Santa Coloma de Queralt el día diez y siete de marzo de mil novecientos doce y reformado en reunión general el día veintidós de marzo de mil novecientos veinticinco.* Fons Balcells, ACBS.

3.2. Els càrrecs

Per assegurar un bon funcionament de cada germandat era requisit indispensable nomenar els càrrecs que l'haurien de dirigir. Hi havia dues maneres bàsiques d'elecció: la junta anterior escollia la nova junta directiva o bé es convocava una reunió general de socis i aquests decidien quina seria la propera junta.

En molts estatuts s'esmenta explícitament l'obligatorietat d'acceptar els càrrecs directius si s'era elegit. Es diu, concretament, que "*los cargos son gratuitos y obligatorios*"⁴, fet que reflecteix que poca gent volia dirigir les societats mutuels, atès que això comportava un important volum de feina molt poc retribuït. Anualment -o, en alguns casos, cada dos anys- es renovava la junta directiva i se n'elegia una de nova; els membres de la junta eren els càrrecs directius de la germandat; normalment president, vicepresident, secretari, infermer, dipositari i vocals.

Les diferents mútues estudiades tenien formes d'organització variades; no obstant això, podem esbossar algunes característiques comunes sobre els seus càrrecs i el seu funcionament: el president era, lògicament, el càrrec més important i s'encarregava de dirigir la mútua, convocar les assemblees ordinàries i extraordinàries i supervisar el control dels malalts. Després del president, el vicepresident era el segon càrrec en importància tot i que només actuava, de fet, quan el president s'absentava.

El secretari, per altra banda, tenia altres funcions: redactar el reglament, aixecar acta de les sessions, rebre avisos dels malalts i comunicar-los al president, controlar les entrades i sortides de diners del dipositari i portar un llistat complet i actualitzat dels socis i dels expulsats. Com que era una tasca prou important -sobretot si la societat era nombrosa- en alguns casos el secretari era professional o semiprofessional i, en altres, s'elegia un secretari segon per auxiliar el primer, molt especialment a les mútues numèricament més grans.

El dipositari és una figura comuna en pràcticament totes les mútues. Donat que el funcionament de mútua comportava un important i continu moviment de capitals -dels socis als malalts- s'havia de designar una persona per custodiar els béns de la mútua i controlar les entrades i sortides de la caixa. L'encarregat de realitzar aquesta activitat era el dipositari que, moltes vegades, com a retribució, rebia una petita part proporcional de les quotes dels socis.

---

4. *Reglamento de la Hermandad del Centro Católico de Obreros de Santa Coloma de Queralt*. Fons Balcells - ACBS.

L'andador era una de les figures més curioses d'aquestes societats. La seva missió principal era cobrar les mensualitats als germans i guardar-les a la caixa del dipositari. S'anomena *andador* precisament perquè anava caminant a casa de cada soci un dia determinat del mes a cobrar la mensualitat corresponent. Com a retribució rebia també una paga depenent del nombre de socis, normalment el dia de l'assemblea general.

L'infermer era un càrrec important en moltes societats. El seu paper consistia bàsicament a donar fe de la malaltia de l'associat i controlar-la periòdicament per assegurar-se que no fos fingida o perquè l'associat no l'allargués innecessàriament. Els infermers van tenir un paper rellevant aproximadament fins els anys 20 del s.XX, quan la professionalització progressiva de la medicina els va relegar a un rol cada vegada més secundari.

L'infermer es podria definir com un policia-metge. La seva missió era certificar la malaltia de l'associat per tal que pogués cobrar el subsidi i, al mateix temps que diagnosticava la malaltia, controlar que el malalt no exagerés els seus símptomes ni fingís la malaltia. El fet que molts dels reglaments fossin estrictes i severs en els càstigs als que simulessin malalties i la presència de més d'un expulsat anual de cada mútua en els estats de comptes més antics que s'han pogut localitzar, permeten afirmar que hi havia socis que devien fingir malalties per tal de cobrar subsidis i que la societat era implacable amb els que actuaven així.⁵

La rigidesa i el zel de control de les societats va arribar fins al punt que una societat obligava els seus socis a tenir la porta oberta de casa durant tot el dia per facilitar la visita dels infermers. El reglament diu, textualment, que els infermers han de visitar quan ells ho desitgin els malalts, "*pudiéndolo hacer desde las ocho de la mañana a las siete de la tarde, en los meses de octubre a marzo inclusive y desde las siete de la mañana hasta las ocho de la tarde de Abril a Septiembre, debiendo la casa del enfermo tener la puerta del piso abierta a estas horas a fin de no privar la entrada a los enfermeros y demás hermanos que desean visitarle*".⁶

---

5. Estat de comptes de la *Sociedad de socorros para enfermedades, bajo la advocación de los Santos Abdón y Senén fundada en Santa Coloma en el año 1604*, any 1877 i estat de comptes de la *Sociedad de Socorros Mutuos de San Roque, establecida en Santa Coloma de Queralt*, any 1874. Fons Joan Balcells - ACBS.

6. *Reglamento para el buen régimen y gobierno de la hermandad titulada La Fraternidad*. Tàrraga: Tipografia Gonzalo Bros, 1925, p.13.

A part d'aquests càrrecs prou generals, algunes societats tenien alguns càrrecs particulars, com els oïdors de comptes o els síndics -societats de sants Abdó i Senén, Societat de Sant Roc i La Fraternidad- que s'encarregaven de supervisar els balanços anuals de la societat o alguns vocals nomenats per suplir els membres de la junta directiva que no poguessin complir amb les seves obligacions.

3.3. El paper de la dona

En una anàlisi de les característiques de les societats de socors mutus no podem passar per alt un dels temes que, avui dia, sobta més del seu funcionament: la discriminació legal de la dona. No és que aquestes societats duguessin a terme una política discriminadora *de facto*, sinó que la desigualtat estava regulada i legalitzada en tots els reglaments. D'aquesta manera, dones i homes rebien un tracte substancialment diferent en totes les societats. I, en tots els casos, els reglaments afavorien els homes en detriment de les dones.

No obstant això, les formes de discriminació variaven sensiblement entre les diferents societats: en algunes -Centre Catòlic, Sant Roc i *La Protectora de los Enfermos*- no es permetia l'entrada a la dona, de manera que tots els associats eren homes. Les dones, per tant, fossin solteres o casades, no tenien dret a formar-ne part i, per tant, no es podien beneficiar de la cobertura que facilitaven en cas de malaltia.

En altres, en canvi -*La Fraternidad, Santos Abdón y Senén*- admetien les dones com a sòcies, però en unes condicions molt diferents a les dels homes. *La Fraternidad*, per exemple, permetia, sense cap mena de condició prèvia, l'afiliació de les dones a la societat; no obstant això, des de l'any 1912 al 1925 posava moltes restriccions als seus drets i imposava condicions més dures que les dels homes quan estaven malaltes. En primer lloc, a les germanes solteres, no se'ls abonava cap quantitat en una malaltia que fos conseqüència d'un part; en segon lloc, en cas de malaltia, les dones cobraven menys que els homes en totes les pagues. En els primers seixanta dies, per exemple, els homes cobraven 1,50 pts. diàries i les dones 1 pta. cada dia.

La discriminació arribava al seu màxim a la junta general, en la qual les dones tenien veu, però no pas vot. De la mateixa manera, les dones no podien exercir cap mena de càrrec directiu i, per compensar-ho, havien de pagar 0,25 pts. anuals a la germandat. D'aquesta manera es discriminava la dona privant-la dels càrrecs directius i, a la vegada, se li imposava una multa simbòlica per considerar-la incapaç de desenvolupar tasques de direcció.⁷ El 1925, moltes d'aquestes discriminacions

---

7. *Reglamento para el buen régimen y administración de la Hermandad de Socorros Mutuos para enfermos titulada La Fraternidad*, 1912. Fons Balcells ACBS.

es corregiren, però es seguia sense cobrir les malalties de part de les germanes solteres i, a més a més, en el cas de les germanes casades, l'any 1925 es posava una franquícia de 30 dies abans de cobrir les malalties derivades del part.⁸

En el cas de la societat dels Santos Abdón y Senén, les dones havien de complir unes formalitats molt més complicades que les dels homes per ser admeses i no poden tenir càrrecs directius. L'article referent a l'admissió de les dones diu concretament que "*podrán ser admitidas también todas las señoras mayores de 14 años y que no pasen de los 40, como en el artículo anterior, mientras que reúnan las circunstancias siguientes: presentar al señor Presidente una solicitud expresando el nombre, apellido, edad, estado, calle, número y piso en el que habitan (bajo pena de 20 céntimos si no lo verifican dentro del término de 8 días), tener el consentimiento de sus respectivos padres y maridos y ser tenida en buena reputación. No podrán entrar en esta asociación las que padezcan algún mal habitual, las que estén enfermizas y las que públicamente tengan fama de observar mala conducta*".⁹ A més a més, en aquest cas, s'exclouen totalment de la cobertura mutual les malalties derivades del part -siguin les dones solteres o casades-.

En tots aquests casos, a més a més, s'explicitava que les dones no podien exercir cap mena de càrrec directiu dins d'aquestes societats: només podien ser infermeres en el cas de la societat dels Sants Abdó i Senénn i infermeres menors a *La Fraternidad*.

Dels llistats de socis que ens han quedat de les dues societats que admetien dones en podem treure també algunes conclusions significatives. L'estat de comptes de la societat dels Sants Abdó i Senénn de l'any 1877 mostra que els socis i les sòcies estaven en una proporció de pràctica igualtat.¹⁰ En canvi, en el cas de *La Fraternidad*, la proporció aproximada era d'una sòcia per cada tres socis.¹¹

D'aquí es desprèn que el nombre de dones associades era molt inferior al dels homes, que eren els únics socis de moltes societats. Això es produïa bàsicament

---

8. *Reglamento para el buen régimen y gobierno de la hermandad titulada La Fraternidad establecida en esta villa de Sta. Coloma de Queralt el día diez y siete de Marzo de mil novecientos doce, y reformado en reunión general el día veintidós de Marzo de mil novecientos veinticinco*. Fons Balcells, ACBS.

9. *Reglamento de la Sociedad de Socorros Mutuos de los santos Abdón y Senén*. Igualada: Imprenta de la Viuda de M. Abadal, 1911. Fons Balcells - ACBS.

10. Estat de comptes de la *Sociedad de socorros para enfermedades, bajo la advocación de los Santos Abdón y Senen*, any 1877. Fons Balcells - ACBS.

11. Estat de comptes de *La Fraternidad*, any 1924. Fons Govern Civil (AHT).

per la discriminació de la dona en l'esfera laboral. En efecte, la concentració de la dona en les tasques domèstiques i la menor retribució econòmica a les dones que treballaven feia que o bé fos absurd cotitzar a una societat o bé no tinguessin prou diners per fer-ho. D'aquesta manera la dona amb prou feines aconseguia arribar a afiliar-se a les societats de socors mutus i, quan ho feia, acostumava a patir discriminacions flagrants.

En certa mesura, i tenint en compte les altes cotes d'afiliació a les societats, podem deduir que normalment era el cap de família qui s'afiliava a la germandat per tal d'assegurar una paga per al seu sosteniment i el dels seus familiars en cas de no poder treballar. La dona, per tant, era discriminada en consonància als patrons socials generals de l'època que marcaven que era l'home qui havia d'aconseguir els diners per a la subsistència del nucli familiar.

4. L'EVOLUCIÓ

4.1. El creixement (1870-1939)

El mutualisme colomí es consolida en un context nacional de tolerància a l'associacionisme apolític durant el règim de la Restauració. És dins d'aquest marc que neixen i es consoliden unes societats que tenen per objectiu fonamental la protecció dels seus associats en cas de malaltia.

Els motius del seu èxit cal buscar-los precisament en la seva utilitat en el marc de la societat colomina de finals del vuit-cents i principis del nou-cents: proporcionar seguretat a una població treballadora majoritàriament pagesa que tenia moltes dificultats per sobreviure en cas de malaltia.

En alguns casos, aquestes societats tenien una llarga tradició -societats de socors mutus de Sant Roc i societats dels Sants Abdó i Senénn- i funcionaven ja a ple rendiment als anys 70 del s.XIX, però en molts casos les societats es formaren a finals del s.XIX o durant les dues primeres dècades del s.XX en les quals, com ja hem vist, l'associacionisme mutual entrà a bona part dels petits poblets de la Baixa Segarra.

L'autèntic apogeu d'aquestes societats es visqué als anys 20 i 30 del s.XX. Durant aquesta etapa s'aconseguien les cotes d'afiliació més importants perquè, degut a la seva naturalesa apolítica, aquestes mutualitats notaren relativament poc els canvis de règim. Precisament les cotes màximes d'afiliació s'aconseguien durant aquesta etapa.¹²

---

12. Veure nota 1.

La guerra civil i el primer franquisme marcaren el final d'aquesta etapa daurada de l'associacionisme mutual: malgrat l'apoliticisme de les germandats de socors mutus, la conjuntura bèl·lica provocà nombroses dificultats a l'associacionisme mutual, que hagué de sobreposar-se a circumstàncies molt desfavorables per a la seva organització a les quals es sumà, a partir de 1938, la repressió de les autoritats franquistes contra tot tipus d'associacionisme.

4.2. La davallada: (1940-1960)

La guerra civil marca l'inici de la davallada del mutualisme colomí com a ens propi i particular de Santa Coloma.

Efectivament, la guerra provocà un fort trasbalsament social i acabà amb la victòria franquista que, com a mesura repressiva, va dissoldre les societats colomines de tot tipus. En aquest sentit, a excepció del Centre Catòlic, les mutualitats que encara sobrevivien van haver de fer una instància al governador civil demanant la seva posada en funcionament ja que, com a mesura preventiva, havien estat il·legalitzades pel comandant militar de Santa Coloma.

Per tal de donar permís per al funcionament de les mútues, el governador civil podia demanar informes -i en diversos casos ho féu- a l'alcalde franquista i a la guàrdia civil per assegurar-se que no tenien cap mena de component polític i/o que eren totalment afins al nou règim. Normalment, com que les mutualitats que demanaven permís per legalitzar-se eren o bé apolítiques o bé catòliques i conservadores, no trobaren dificultats per seguir la seva tasca.

No obstant això, també és cert que en alguns casos, com en el de *La Fraternidad*, necessitaren cartes de recomanació de religiosos per tal d'obtenir el permís de reobertura.

En aquest cas concret, la germana superiora de les carmelites de Santa Coloma no només informà sobre la bona conducta de la mutualitat durant la guerra sinó que suplicava la seva reobertura donat que la mateixa comunitat carmelita en depenia econòmicament pel servei de vetlla que donava a la mutualitat.¹³

Però si bé l'impacte de la guerra i la posterior repressió franquista sobre el mutualisme va ser molt important, el cert és que el cop de gràcia no vingué pas de la repressió a l'associacionisme, sinó de l'evolució econòmica de la societat colomina, així com de la millora en les comunicacions, que impossibilitaren la viabilitat d'un

---

13. Carta de la germana superiora de les carmelites descalces de Santa Coloma al governador civil de Tarragona, abril de 1939. AHT, Fons associacions: expedient *Hermandad de Socorros Mutuos "La Fraternidad"*.

mutualisme autònom i possibilitaren la unió de mútues a nivell català. Aquest nou mutualisme oferia bàsicament dos avantatges: en primer lloc, simplificava la complicada burocratització de les diferents societats obreres unificant els seus reglaments i, en segon lloc, proporcionava una major rendibilitat als associats degut a la presència de més socis.

És per això que, a finals de 1958, les tres mutualitats autònomes que encara resistien a Santa Coloma de Queralt -*La Protectora de los Enfermos*, la mutualitat del Centre Catòlic i la dels Sants Abdó i Senén- decidiren fusionar-se. *La Mutualidad Colomina* nasqué, així, com un ens que aglutinava tres de les mútues més importants de Santa Coloma associades, a la vegada, a la Federació de Mutualitats de Catalunya. D'aquesta manera, s'acabava el funcionament autònom de les mutualitats colomines i es començava a imposar un model més massificat i dirigit des de l'exterior.

Contràriament al que es podria pensar, les mútues no caigueren només per l'increment de cobertura social que proporcionà la formació de la Seguretat Social, que encara tardaria alguns anys a consolidar-se. Les mutualitats colomines desaparegueren sobretot degut a la millora de les comunicacions que comportà un increment de la influència exterior a la Baixa Segarra que, en aquest cas, redundà en un afebliment de les societats de socors mutus pròpies, que veieren com una mutualitat unificada i organitzada amb criteris plenament capitalistes -minimització de costos i maximització de beneficis- podia oferir una protecció econòmica més substancial als malalts. D'aquesta manera, la mutualitat local deixava de ser un servei útil, ja que organitzacions més àmplies i professionalitzades podien oferir els mateixos serveis a un cost menor.

5.- CONCLUSIONS

A finals del s.XIX i durant la primera meitat del s.XX, les germandats mutuels proliferaren a la Baixa Segarra. El seu èxit es pot explicar a partir de la necessitat general de protecció dels associats en cas de malaltia.

Aquesta necessitat general va cristal·litzar en nombroses mutualitats que s'anaren formant localment amb unes normes pròpies. A Santa Coloma el nombre de mutualitats arribà a ser, durant molts anys, superior a cinc.

Malgrat que cada societat tenia el seu propi reglament diferent de les altres, en totes podem entreveure unes característiques comunes: una discriminació legal de la dona, uns formalismes legals complexos per tal de cobrar en cas de malaltia i una organització ben definida que assegurés el bon funcionament de la societat.

Històricament foren unes institucions importants perquè oferiren una major seguretat als pagesos i es poden considerar clars antecedents de l'estat del benestar.

A la Baixa Segarra aquestes associacions gaudiren d'una popularitat molt alta i formaren una xarxa de mutualitats que no es dissoldria fins ben avançat el franquisme.

De fet, la seva dissolució fou deguda, en part, a la disminució de la seva importància social -amb un estat del benestar cada vegada més consolidat- però sobretot a la millora de comunicacions, que incrementà la influència de les mutualitats forànies i provocà la vinculació i la interdependència d'unes mútues amb altres.

En certa mesura, acabava una etapa en què la mutualitat es formava i funcionava autònomament al propi poble i en començava una altra d'homogeneïtzació en la qual aquestes germanats locals estaven condemnades a desaparèixer.

ANNEX:

NÚMERO DE SOCIS DE LES SOCIETATS DE SOCORS MUTUS DE LA BAIXA SEGARRA

	<i>Germanat del Centre Catòlic</i>	<i>Germanat "La Protectora de los Enfermos"</i>	<i>Germanat "La Fraternidad"</i>	<i>Germanat dels Sants Abdó i Senén</i>	<i>Germanat de Sant Roc</i>	<i>Germanat de Santa Llúcia</i>	<i>Germanat "La Favorita"</i>
1874					204-243 ¹⁴		
1877				482-481			
1900		63					68
1916						51	
1924	103		328				
1925		438					
1934		426	429				
1940	128						
1941	133						
1942	134						
1943	132						
1944	137						
1945	138						
1946	136						
1947	134						
1948	136						
1949	135						
1950	133						
1951	132						
1952	130						
1954	122						
1955	119						
1956	116						
1958	103						

14. Les dues xifres indiquen el número de socis el mes de gener i el número de socis el mes de desembre. En el cas de la germanat de Sant Roc, observem un fort creixement. En canvi, a la germanat dels Sants Abdó i Senén, es pot notar un cert estancament.

BIBLIOGRAFIA:

PALAU RAFECAS, S.: *Aspectes històrics de Santa Coloma de Queralt i els seus rodals*. Santa Coloma de Queralt: Arxiu Galo, 1993.

SEGURA I TRULLOLS, P.: "Germandat de malalts entre els veïns de Les Roques, La Pobla i Plans de Ferran (1916-1930)", a *Recull* núm.2, 1994.

SOLÀ, P.: *Itineraris per la sociabilitat meridional catalana. L'associacionisme i la cultura popular a la demarcació de Tarragona*. Tarragona: Diputació de Tarragona, 1998.

FONTS DOCUMENTALS:

Arxiu Històric de Tarragona. Fons del Govern Civil. Expedients d'associacions.

Arxiu de l'Associació Cultural Baixa Segarra. Fons Joan Balcells Prats.